

Muhbirliğin Kurumsallaşması ve Korku Rejiminin Konsolidasyonu

Ayşen UYSAL¹

Giriş

Yönetmenliğini Tunç Başaran'ın yaptığı *Uçurtmayı Vurmasınlar* filminin o ünlü sahnesini hatırlamayan yoktur sanırım: “Git bak bakalım işini yapıyor mu?”, “Git bak bakalım işini yapıp yapmadığına bakıyor mu?” sorularıyla uzayan, cezaevi müdürünün, gardiyanların işlerini yapıp yapmadıklarını birbirlerinin polisliğini yaptırarak denetlediği sahneden söz ediyorum. Görevlilerin başka görevliler tarafından denetlendiği bir yapı, yöneticinin astlarına ve mahkumlara güvenmediği bir cezaevi sistemi. Sahneyi cezaevi olarak değil de belli bir ülkedeki toplum olarak tasavvur edersek, yani senaristin örneğini bir topluma uyarlarsak, bir vatandaşın diğerinin polisi haline geldiği, güvensizliğin her yerde hâkim kılındığı bir toplumsal yapı resmetmiş oluruz. Bu, komşuların, eşlerin, arkadaşların, meslektaşların iktidar(lar)a bilgi aktarmak için birbirini denetlediği bir toplumun resmidir. Böyle bir toplum ihbar ve muhbirliğin gündelik yaşamda toplumsal pratiğin olağan bir parçası haline geldiği (Combe 2012) sistemleri somutlar.

İhbar ve muhbirlik deyince akla ilk olarak Nazi Almanya'sı, Stalin dönemi Rusya'sı ve eski Doğu Bloku ülkeleri geliyorsa da, aslında ihbarın bilinen tarihi Antik Yunan'a (Doganis, 2007) ve Roma İmparatorluğu'na kadar geriye götürülebilir. Roma İmparatorluğunda muhbirlik o kadar kurumsallaşmıştı ki, bazı hazine gelirlerinin bir kısmı bu müesseseye tahsis ediliyordu.² Bu açıdan bakılınca muhbirlik aynı zamanda bir kazanç kapısı idi ve bugün de öyle olmaya devam ediyor. Bu uzun tarihi boyunca da sadece cürümler değil, başta vergiler olmak üzere,

¹ Prof. Dr., SciencesPo Paris, Centre de Recherches Internationales (CERI).

² Örneğin, evliliği teşvik etmek ve elitlerin yeniden üretimini sağlamak için, Roma İmparatorluğu'nda evli olmayanların ya da evli olup çocuk sahibi olmayanların miras hakları iptal ediliyor ve hazineye devrediliyordu. Buradan elde edilen gelirlerin dörtte biri de muhbirlere dağıtılıyordu.

mali meseleler de ihbarın konusunu oluşturdu. Muhbirler imparatorluğun/devletin hazinesinin ve mülkünün korunmasında çok önemli rol üstlendiler (Rivière, 2005: 32). Mevcut literatüre baktığımızda, ihbarın Roma İmparatorluğu döneminde önemli bir dönüşüm geçirdiğini de öğreniyoruz. Bu dönemde, aristokratik geleneğin ürünü olan intikam amaçlı ya da bir yakınına yönelik hakareti telafi etmek için yapılan ihbardan, majestelerinin ve imparatorun güvenliğini korumak için yapılan ihbara bir dönüşüm söz konusu (Rivière, 2005: 25-37). Daha Roma İmparatorluğu döneminde yaşanan bu dönüşüm, ihbarı bu tarihten itibaren siyasal rejimle doğrudan ilişkili hale getirdi. Böylece muhbirlik yeni bir siyasal rejimin inşasında ya da mevcut düzenin korunmasında vazgeçilmesi zor bir kurum haline geldi. Tam da bu nedenle, mevcut literatür şimdiye kadar muhbirliği siyasal rejimlerle iç içe tartıştı. II. Abdühamit ve I. Abdülmecid dönemleri Osmanlı Devleti (Lévy, 2012; Kırlı, 2008), Mussolini dönemi İtalya'sı (Franzini, 2001; Fonio, 2011), Nazi Almanya'sı (Gellately, 2003; Szanajda, 2010), Vichy dönemi Fransa'sı (Joly, 2014; Bruttman, 2013; Halimi 1983), Franco dönemi İspanya'sı (Hernandez, 2018); SSCB ve diğer eski Doğu Bloku ülkeleri (Combe, 1999; Nérard, 1999; Grabowski, 2013), vs. üzerine yapılan çalışmaların hepsi muhbirliği, mekân, zaman ve siyasal rejimle ilişkilendirdi.

Bu ilişki sayesinde, geçmişte olduğu gibi bugün de ihbar ve muhbirlik üzerine yapılan muhakemeler aynı zamanda siyasal rejimin işleyişi üzerine düşünmeyi de mümkün kılar. Ayrıca, o rejimin strateji ve hinlikleri ile kendisine sadık kesimler yaratma becerisini anlamamızı sağlar. Zira muhbirlik, hükümrânın sürekliliğini ve toplumun farklı kesimlerine nüfuz etmesini mümkün kılan bir kurumdur. Siyasal aidiyet inşa eder ve safları belirler. Muhbirlik otoriter sistemlerin kurucu ögesidir (Hernandez, 2018: 10). Söz konusu sistemlerde ve baskının arttığı dönemlerde hem mekânsal olarak yaygınlaşır hem de toplumun tüm katmanlarına yayılır.

Ben bu makalede, ihbarın ve muhbirliğin siyasal sistemle olan bu ilişkisini Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi'ne (CİMER) yapılan ihbarlar üzerinden tartışacağım. Bu tartışmada “İhbar ve muhbirlikle siyasal rejim arasında sıkı bir bağ olduğu” ve “Türkiye’de olağanüstü hal rejiminin yürürlükte olduğu 2016-2018 yılları arasında ihbar sayılarında önemli bir artış yaşandığı” varsayımlarından yola çıkacağım. Bu varsayımı CİMER’e yapılan iki yüz civarı ihbar başvurusuna dayanarak sınavacağım. Araştırma bulgularını ve ihbarın siyasal rejimle olan ilişkisini tartışmadan önce, başka bir dizi sözcükle çok iç içe geçmiş, tanımlaması ve sınırlarının netleştirilmesi çok da kolay olmayan ihbar kavramını netleştirmeye çalışacağım. Ardından,

Bourdieu sosyolojisinin açtığı yoldan ilerleyerek, neden ihbar konusu ile ilgilendiğimi -- araştırmacının araştırma nesnesi ile olan ilişkisini-- ortaya koyacağım ve bireydeki --özeldeki- - toplumsalın ihbar tartışmalarına nasıl ışık tuttuğunun muhakemesini yapacağım. Son olarak, özeldeki toplumsalı daha iyi anlayabilmek için, Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi'ne yapılan ihbarlardan yola çıkarak, ihbar ve siyasal rejim ilişkisini irdeleyeceğim.

İhbar nedir?

İhbar (*délation*) kavramı, dört kavramla çok yakından ilişkili: Şikâyet (*plainte*), bildirim/haberdar etme (*dénonciation*), ifşa (*divulgation*) ve itham (*accusation*).

Stefan Lemny, Fransız Devrimi'ne kadar olan süreç için ihbar ile bildirim ve itham (suçlama) arasındaki nüansların izini sürer. Bütün bu zaman dilimi boyunca nasıl tanımlanırsa tanımlansın, her bir tanım, diğerlerinden farklı olarak ihbarın “gizli bir suçlama” niteliğinde olması hususunda ortaklaşır. Lemny, aynı eylemin farklı saiklerle yapılabileceğini, ihbar ile bildirim ve itham arasındaki farkın tam da bu noktada karşımıza çıktığını, Fransızca sözlüklerden sürdüğü izle ortaya koyar. Örneğin Diderot'nun *Ansiklopedi*'sine göre muhbir (*delator, délateur*) satılmış bir insan, itham eden (*accusateur*) küskün, bildirimde bulunan (*dénonciateur*) da *öfkeli*dir (Lemny, 2012: 13). Ancak çok daha öncesinde, Roma İmparatorluğu'nda otokratik bir rejimin inşası sırasında, muhbir kavramı değersizleştirici ve pejoratif bir anlam yüklenerek yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştı (Rivière, 2005: 28). Bu da bize, daha en başından itibaren muhbir ve ihbar kavramlarının negatif anlamlarla yüklü kavramlar olduğunu gösteriyor.

Bildirim ve ihbarı ayırtmaya yönelik bilimsel tanımlama girişimlerinde, bildirim çoğu zaman ihbarı de içeren geniş bir kavram olarak karşımıza çıkar. Her ihbar bir bildirimdir, ama her bildirim bir ihbar değildir. Bu çerçevede, örneğin Luc Boltanski bildirimi iki anlamda kullanır: İlki, muhbirlikle eş anlamlı olarak, bir bireyin kınanacak eylemlerini otoritelere ifşa etme, diğeri de bir adaletsizliği, tahammül edilemez olarak görülen bir durumu bildirme anlamında (1990: 300).

İhbar ile bildirim ve şikâyet arasındaki muğlak sınırları netleştirmek için kullanılan bir kriter de birey ve toplum ayrımıdır. Yine Türkiye örneğinde, CİMER başvuru kitabında (<https://www.cimer.gov.tr/50sorudacimer.pdf>) şikâyet ve ihbar bu ölçütten hareketle

ayrıştırılır. Buna göre, şikâyet başvurusu bizzat etkileyen (mağduriyet, zarar görme, vs.) konularda yapılır. Şikâyette, şikâyetçinin doğrudan şikâyetin konusundan etkileniyor olması esastır. Buna karşılık muhbirle ihbar arasında böyle bir illiyet bağı aranmaz, yani muhbirin doğrudan zarar görmesi ya da mağdur olması gerekmez. İhbar toplumu ilgilendiren, kamu düzenini bozan, suç niteliği taşıyan meselelere ilişkin olarak yapılır.

İster açıklık/gizlilik, ister birey/toplum, isterse de olumlu/olumsuz anlam üzerinden tanımlansın, tüm ortak öğelere rağmen bugün ihbara yüklenen anlamın dönüşüm geçirdiği öne sürülmektedir. Yapılan araştırmalardan bazıları bu dönüşümün, ihbarın giderek normalleşmesi ve yüklenen olumsuz anlamın törpülenmesi yönünde olduğuna dikkat çekiyor. Örneğin Jean-Paul Brodeur, Fabien Jobard ile birlikte derlediği kitabın giriş bölümünde, bugünün muhbirliği ile geçmişin muhbirliğinin aynı olmadığını söyler. Bugünün muhbirliğinin, hukuk tarafından normalleştirildiğini, teknolojiyle desteklendiğini ve yurttaşların bizzat kontrol etme arzusuna denk düştüğünü belirtir (Brodeur, 2005: 4-23). Jean-Paul Brodeur son otuz yılda yaşanan bu dönüşümü anlatmak için karganın³ kırlangıca dönüşümü benzetmesini de yapar. Ancak hemen ardından tam anlamıyla bir değişim de olmadığını, aslında kargaların kırlangıçlarla birlikte uçmaya devam ettiğini de ekler (Brodeur, 2005: 5). Bir başka ifadeyle söylersek, muhbirlik tarihin derinliklerine gömülmedi, hala yaşıyor. O halde, nasıl yaşadığını anlamak için kargaya daha yakından bakmak lazım.

Bir öz yaşam deneyimi ve düşünümsellik

“Bu bir biyografi değildir”. Pierre Bourdieu *Esquisse pour une auto-analyse* kitabında bireysel hikayesinin dönemin ruhuna nasıl ışık tuttuğu üzerine muhakemesine bu cümleyi kurarak başlar (2004). Ben de Bourdieu’nün izinden gidip bireysel bir öyküden yola çıkarak, muhbirliğin kuramsallaşma sürecini bir bağlama oturtmaya çalışacağım. Aşağıdaki satırlarda ihbarı ve muhbirliği, “özelin en derinine gizlenmiş evrenseli”, “bireysel olandaki toplumsalı” görmemizi sağlayan Bourdieu’nün düşünümsellik⁴ yaklaşımından ve bu yaklaşımın bir ürünü olan öz toplumsal analiz yönteminden hareketle tartışacağım. Çünkü, öz toplumsal analiz (*auto socio-analyse*), araştırmacının araştırma nesnesi ile ilişkisini, araştırmanın önemli bileşenlerinden biri

³ *Corbeau* karganın Fransızca karşılığı olup muhbirlere takılan isimdir.

⁴ Pierre Bourdieu’nün sosyolojisinde düşünümsellik “bireysel olandaki toplumsalı, mahremin altında gizlenen gayrişahsiyi, özelin en derinine gömülmüş evrenseli keşfettirerek bizi yanılışmalardan kurtaran şeydir” (Bourdieu ve Wacquant 2003: 40).

olarak gören ve böyle bir perspektifle tartışmasına ve analiz etmesine olanak sağlayan bir sosyolojik yaklaşımdır. Bu yaklaşım çerçevesinde, “kişilerin en kişisel şeylerinin bile, alanın içinde işgal ettikleri konumda gerçek ya da potansiyel olarak kayıtlı bulunan gereklerin kişileşmesi” (Bourdieu & Wacquant, 2003: 40) olduğu tespitinden yola çıkacağım. Yeri gelmişken, Bourdieu’de alan kavramının (siyasal, dinsel, hukuki, ekonomik...) toplumsal makro evren içindeki görece özerk toplumsal mikro evrene gönderme yaptığını da hatırlatalım (Wagner, 2018: 50).

20 Mart 2017 tarihinde mesleki hayatımın seyrini değiştiren bir ders yaptım. *Karşılaştırmalı Siyaset* dersime (lisans 3. sınıf dersi) siyaset felsefesi uzmanı bir meslektaşımı davet ettim. Meslektaşımın uzmanlık alanları içinde yer alan faşizm dersim açısından önem taşıyordu, zira o hafta Alman siyasal sistemini tartışacaktık. Her ülke için olduğu gibi, Almanya için de tarihsel bir girişle başlamak olmazsa olmazdı. Meslektaşım Nazi dönemi Almanya’sını anlatmak için dersime katılmıştı. Programlamayı ocak ayında henüz dönem başlamadan yaptık. Bu arada da meslektaşım Barış Bildirisi’ne imza attığı gerekçesiyle kamudan ihraç edildi. O gün ders, konuşumun ders anlatma üslubu sayesinde çok canlı geçti, sorular soruldu, verilen cevaplar tartışıldı. Yaklaşık yüz kişilik sınıfta hemen herkes heyecanla ve öğrenme hevesiyle dersi takip etti, bir kısmı da söz alarak tartışmalara katıldı. Ancak sonradan tarafıma yapılan tebligat üzerine öğrendim ki, bir öğrenci o gece saat 02:00 civarında, sonradan CİMER adını alacak olan, Başbakanlık İletişim Merkezi’ne (BİMER) yazılı bir ihbarda bulunmuş. Öğrenci tarafından gönderilen bir paragraflık ihbar mektubu yaklaşık üç yıl devam eden uzun bir idari soruşturma ve yargı evresinin de ilk adımı oldu.

“Dokuz eylül üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde 19.03.2017 tarihli Prof.Ayşen Uysalın Karşılaştırmalı Siyaset dersinde 679 nolu KHK ile ihraç edilen Prof. [...]’⁵ yanındaki bir grup ile birlikte dersimize gelip ders içerisinde propaganda faaliyeti yapmışlardır, kendilerini derse getiren Prof.Ayşen Uysal da yine barış için akademisyenler bildirgesinde imzası bulunmaktadır, okulumuzun öğretim görevlisi olmayan ve KHK le görevden uzaklaştırılan bu şahsın nasıl oluyor da okulumuzda ders saati içerisinde bu tarz bir propaganda faaliyetinde bulunabiliyor, bu konu hakkında inceleme talep ediyorum saygılarımla...”⁶

⁵ İhbar başvurularından alıntılarda bilimsel yazım kuralları gereği ve Kişisel Verilerin Korunması Kanunu uyarınca isim, adres ve yer bilgileri gizlenmiştir.

⁶ Mahkeme dosyasından tıpkı alıntısıdır ve yazım yanlışları muhbire aittir.

İşte bu ihbar üzerine 4 Mayıs 2017’de soruşturma başladı ve hiçbir şey eskisi gibi olmadı. Bu uzun süreç bir sarı zarfla başladı, ifadeye çağrılmalarla, muhbirin ve tanıkların (altı tanık) ifadeleri ile devam etti. “Ders bilgi paketindeki ve öğretim üyesinin Web sayfasındaki ders içeriklerinin incelenmesi” de bu aşamalardan bir diğerydi. Bu soruşturma, komisyonun 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 125/D-e bendinde yer alan “görev yeri sınırları içinde herhangi bir yeri toplantı, tören ve benzeri amaçlarla izinsiz kullanmak veya kullandırmak” eylemine uyduğu teklifi üzerine, üç yıl süreyle kademe ilerlemesinin durdurulması cezası verilmesi ile sonuçlandı. Ancak bu aslında bir ara sonuçtu, zira sonrası, idari cezaya itirazla birlikte mahkemede devam etti. Soruşturma sırasındaki ifadesinin mahkeme dosyasına eklenmesi neticesinde, öğrencinin davetli hocanın “ders içeriğindeki bazı söylemlerinden rahatsızlık duyarak Başbakanlık İletişim Merkezi’ne (BİMER) şikâyette bulunduğunu, ancak ertesi günü, kendisi yüzünden hocasının görevden alınmasını istemediğinden ötürü ve vicdan azabı çekmemek için şikayetini geri çektiğini” de öğreniyoruz⁷. Muhbir ifadesinde ders esnasında hangi söylemlerden rahatsız olduğunu da belirtmiş. “Türkiye Cumhuriyeti ilan edildiği zaman sınırları içinde yaşayanların ortak bir amacı var mıydı? Kurtuluş Savaşı gerçekte kimin savaşıdır? 1920’ye kadar Osmanlı’nın, 1923’ten itibaren TBMM’nin savaşı? Halkın savaşı nereden çıktı, Ordunun savaşıdır bu.” Bu sorular tam olarak böyle mi soruldu emin değilim. Zira bunlar dersin resmen sonlanmasından sonra sürdürülen tartışmalar. Ancak bunun önemi yok. Söz konusu düşüncelere katılalım ya da katılmayalım, en nihayetinde yapılan akademik bir tartışma. Ve bu tartışma ihbar nedeniyle BİMER’e, oradan da üniversite yönetimine ve idari soruşturmayı yürütenlere kadar uzandı. Şayet tüm bu aktörlerle tartışma yapılabilsen, akademik özgürlüklerin ülkede nasıl da yaşam bulduğunu söyleyebilirdik, ancak süreç “emir komuta zinciri” içinde hareket eden aktörlerin korku rejimini resmetmesi biçiminde ilerledi. Elleri ve sesi titreyerek “biz CİMER’in taleplerini yerine getirmek zorundayız” diyen dönemin rektör yardımcısı da bu inşa edilen korku rejiminin ve tahakkümün üniversitede görünen yüzü olarak karşımızda duruyordu.

Profesör unvanını almış, yıllardır aynı dersi vermekte olan, kadın bir öğretim üyesi olarak bizzat yaşadığım, ancak yüzlerce, hatta binlerce benzeri yaşanan bu ihbarlar bize siyaset sosyolojisi

⁷ Öğrencinin ihbarını geri çekmesi herhangi bir sonuç doğurmadı, zira CİMER başvuru kitabında belirtildiği üzere “ihbar niteliğindeki bir başvuru kamuoyuna mal edilmiş sayılır. Bu nedenle toplumun genelini ilgilendiren bir durum söz konusu olduğundan (yolsuzluk, cinayet, kaçakçılık, bomba ihbarı, uyuşturucu satışı, vb.), vazgeçmesini gerektirecek bir kanıt (örneğin ihbarın asılsız olduğu yönünde bir bilgi/belge) olmadığı sürece başvuru işleme alınır”. Derse ihraç edilmiş bir öğretim üyesi davet etmenin ve bilimsel bir tartışma yapmanın hangi suç kategorileriyle birlikte değerlendirildiğini göstermesi bakımından bu paragraf oldukça çarpıcı.

açısından ne söylüyor? Bu dönemde hükümetlerin ihbarı teşvik etmesini (Codaccioni, 2021: 80) nasıl okumamız gerekir? Bu artış yurttaşın etkin katılımını ve dilekçe hakkını hakkıyla kullandığını mı gösterir (Brodeur ve Jobard, 2005)? Yoksa otoriter bir rejimin olmazsa olmaz bir göstergesi midir (Combe, 1999)? Türkiye’de kristalleşen faşizme mi ayna tutar (Berksoy 2021)? Gözetleme toplumunun bir göstergesi midir (Codaccioni, 2021)? Neoliberal polislik işine halkın (bu örnekte öğrencinin) katılımı olarak mı okunmalıdır (Favarel ve Gayer 2021)? Yoksa devletin tahakküm repertuarının bir biçimi ile mi karşı karşıyayız? Bugün pek çok ülkede sayısı artan ihbarlar (Codaccioni, 2021: 80), o ülkelerdeki rejimlerin niteliğine dair bir değerlendirme yapmamıza olanak sağlar mı? Bu satırlar ihbarı devletin tahakküm repertuarının bir parçası olarak ele alır. İktidarın toplumun her alanını kontrol etme arzusunun ve kutuplaştırma siyasetinin bir aracı olarak tasavvur eder. Ancak, ihbar ve muhbirlik neoliberalizm ile ortaya çıkmadığı için, neoliberal polislik işinin özgün bir biçimi olarak görmez. Nihayetinde yeni bir kurumdan söz etmiyoruz. İhbar ve muhbirlik iktidarların faaliyetlerini daha etkili kılmak ve toplumsal yapıdaki değişimlerden haberdar olmak için (Hernandez, 2018: 9) başvurageldikleri geleneksel yöntemlerden biri oldu. Bununla beraber iktidarlar bazı dönemlerde bu toplumsal kontrol yöntemini olağan zamanlara göre daha fazla teşvik ettiler. Mevcut literatür bu dönemlerin daha çok çatışma dönemleri ile otoriter rejimlerin konsolidasyonu (pekişmesi) aşaması olduğunu gösteriyor (Hernandez, 2018; Brodeur, 2005). Buna göre, barış dönemleri ile demokrasinin geliştiği yerlerde ve dönemlerde ise ihbar marjinalleşiyor.

Başka bir dizi ülke deneyiminden hareketle elde edilen bu bulguları birer hipotez olarak kabul edip Türkiye örneğinde sınamak için, aşağıdaki satırlarda Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi’ni ele alacağım ve bu merkeze yapılan ihbar başvurularını inceleyeceğim. CİMER başvurularına yakından bakmak bir yandan önceki bölümde yaptığım “bireydeki toplumsala” dair tartışmada yol almamızı sağlayacak, diğer yandan da ihbarın siyasal rejim ile olan ilişkisini anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi

Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) 2006 yılında, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı döneminde kuruldu. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) ise Erdoğan’ın 2014 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından 2015 yılında kuruldu. Üç yıl kadar birlikte varlığını sürdüren bu iki elektronik ihbar ve şikâyet başvuru sistemi, Cumhurbaşkanlığı

Hükümet Sistemine geçilmesiyle birlikte, 24 Haziran 2018 tarihinde CİMER adı altında birleşti. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın yayınladığı *50 Soruda CİMER*⁸ elektronik kitapçığına göre CİMER, yapılan başvuruların bizzat İletişim Başkanlığı tarafından takip edildiği ve sadece yetkili kamu personelinin (*CİMER kullanıcıları*) erişim sağlayabildiği --yasal dayanağı olmayan-- elektronik bir kamu hizmeti aracıdır.

CİMER vatandaşların dilekçe hakkı kapsamında başvurabileceği kurumlardan sadece biridir⁹. Diğer başvuru mecralarına nazaran CİMER daha fazla başvuru almaktadır. Örneğin, Mustafa Şentop'un TBMM'nin düzenlediği *Dilekçe Hakkı Çalıştayı*'nda yaptığı açılış konuşmasında sunduğu verilere göre 27. yasama döneminde (2 Mayıs 1999- 1 Ekim 2002) Dilekçe Komisyonu'na 10.166 başvuru yapılırken, Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvuru sayısı 19.750 oldu (TBMM 2021: 17). Tablo 1'den anlaşılacağı üzere, CİMER ile kıyaslandığında bu sayılar oldukça düşük kalıyor. Peki, neden CİMER bu kadar yoğun talep görüyor sorusu bu nedenle önemli. Teknolojik kolaylık? Başvuru kolaylığı? Otoriter bir liderin önce Başbakanlığında, sonra bizzat kendisi için tasarladığı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde gelişmesini sağladığı tek adam, hami, otorite, şef veya reis algısı, dolayısıyla da daha etkili ve sonuç alınacak bir yer olarak görülmesi? Anonimlik (muhabirin kimliğinin gizlenmesi anlamında)? vs. Saha çalışmasından elde ettiğim veriler, “Cumhurbaşkanının bir tuş kadar yakında olması”, “en nihayetinde tek yetkili olarak görülmesi”, “platformunun yarattığı korku nedeniyle, bu yolla iş yaptırılabilirliğine dair oluşan kanı”, “CİMER başvurularına yanıt verilme zorunluluğu” gibi faktörlerin, yurttaşların CİMER platformunu diğer başvuru mekanizmalarına yeğ tutmasının başlıca nedeni olduğunu gösteriyor.

Tablo 1: 2006-2020 tarihleri arasında BİMER/CİMER'e yapılan başvuru sayıları

Yıl	Portal	Sayı
2006	BİMER	129.297
2007	BİMER	137.716
2008	BİMER	217.859
2009	BİMER	384.852
2010	BİMER	649.115
2011	BİMER	822.287
2012	BİMER	866.855
2013	BİMER	1.168.853

⁸ <https://www.cimer.gov.tr/50sorudacimer.pdf>

⁹ BİMER/CİMER'e ek olarak, vatandaşların dilekçe hakkı çerçevesinde başvurabilecekleri diğer kurumlar şöyle sıralanabilir: Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Kişisel Verileri Koruma Kurumu (2016'da kuruldu), Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2016'da kuruldu) TBMM Dilekçe Komisyonu ile Kamu Denetçiliği Kurumu (2012).

2014	BİMER	1.124.005
2015	BİMER + CİMER	1.267.665
2016	BİMER + CİMER	1.729.952
2017	BİMER + CİMER	2.016.020
2018	BİMER + CİMER	2.870.879
2019	CİMER	3.138.233
2020	CİMER	6.000.000'a yakın ¹⁰

Kaynak: www.bimer.gov.tr ve www.cimer.gov.tr

BİMER'in daha etkin bir kontrol mekanizması olarak işlerlik kazanması 2010'ların başından itibaren, yani otoriter sistemin inşası ve konsolide edilmesine yönelik hükümet politikaları ile eş zamanlı oldu. 2013 Gezi Protestoları ve 17-25 Aralık operasyonu, 2015 yılında çözüm sürecinin sonlanması, 2016 darbe girişimi, 2016-2018 arasında uygulanan OHAL rejimi ve 2018'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi, rejimin her defasında baskıyı artırdığı otoriterlik virajlarıdır (Uysal 2022). Dolayısıyla, yukarıdaki tablonun ışığında ve BİMER/CİMER sürekliliği içinde düşünürsek, 2010 yılı AKP hükümeti açısından olduğu kadar BİMER açısından da bir kırılmaya işaret eder. Özellikle de 2013 yılında bu elektronik platforma yapılan başvurularda önemli bir artış olduğunu görüyoruz. Bu rakamlar bize, baskı, şiddet ve çatışma arttıkça şikayet ve ihbarların da arttığını gösteriyor.

İşleyiş

CİMER, Halkla İlişkiler Daire Başkanlığına bağlı, bilgilerin yerelden toplandığı, ancak tüm süreçlerin merkezden denetlendiği bir portaldır. Gizlilik esasına dayanan bu sistemde, yetkilendirilmiş CİMER kullanıcıları göreve başlarken, hiçbir kişisel veriyi yetkisiz kişilerle paylaşmayacaklarını taahhüt ederler ve kullanıcılar bu hususta periyodik olarak uyarılır. Merkezdeki yirmi beş CİMER kullanıcısı yanında, yürütme erki kapsamındaki kurumlarda (Bakanlıklar, valilik ve kaymakamlıklar, belediyeler, üniversiteler, vs.) genellikle iki ya da üç CİMER kurum kullanıcısı bulunur.

50 Soruda CİMER kitapçığını incelediğimizde, 1960'lı yıllardan itibaren katılımcı demokrasi tartışmalarından tanış olduğumuz bir ifadeyle, "etkinliği seçimlerle sınırlı tutulmak istenmeyen

¹⁰ 2020 yılına ilişkin net sayıya ulaşamam da Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun bu sayıyı "altı milyona yakın" olarak açıkladı. <https://www.cnnturk.com/turkiye/cimere-2020-yilinda-6-milyona-yakin-basvuru-yapildi>

aktif yurttaşla”, karşılaşırız. Katılımcı demokrasi tartışmalarında, yurttaşın iki seçim arası dönemde de aktif olmasını sağlamanın yolları aranır (Barnes, S.H. vd. 1979; Della Porta ve Diani, 2020; Doğanay, 2003; Font vd. 2014). Yurttaşların iki seçim arası dönemde de yönetime katılmasını, dolayısıyla da aktif olmasını mümkün kılan katılım biçimlerinin başında toplumsal hareketler gelir (Della Porta 2020; Fillieule, 1997; Uysal, 2017 ve 2018). Benzer bir cümleye, kitapçığın Fahrettin Altun tarafından kaleme alınan önsözünde rastlıyoruz: “*Çağdaş demokrasiler iki seçim arası dönemde de vatandaşların talep, öneri ve şikayetlerini toplayarak karar alma süreçlerine dahil edilmesini sağlayan (...) seçimleri tamamlayıcı nitelikteki bu mekanizmaların başında (...) Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) gelmektedir.*” Böylece CİMER katılımcı demokrasinin temel aracı olarak sunulmakta ve toplumsal hareketlerle benzer bir statüye kavuşturulmak istenmektedir.

Benzer bir biçimde, Cumhurbaşkanı yardımcısı Fuat Oktay da CİMER’i “vatandaş odaklı yönetim” ilkesinin gereği olarak kabul ediyor. (TBMM, 2021: 11). Bununla birlikte, CİMER’in doğrudan karar alıcı bir merci olmadığına da altı sıklıkla çiziliyor. “CİMER, başvuruları değerlendirmekle değil, idareye yapılan başvuruların etkin, süratli ve doğru bir şekilde sonuçlandırılmasını sağlamak amacıyla faaliyet göstermektedir” (TBMM, 2021: 11). Dolayısıyla, CİMER’in iddia edilen aksine karar alma süreçlerine katılan aktif yurttaşların mecrası olmadığı bizzat ilgili ve yetkili ağızlardan teyit ediliyor. Bir diğer anlatımla, yetkililer CİMER üzerinden vatandaşa bir katılım mecrası sunmaktan ziyade, “ihbar et, merkezi iktidar adına kontrol et” diyor. Buna karşılık, yaptığım saha çalışmaları CİMER’in yürütme erki kapsamındaki diğer kurumlar ve kamu görevlileri üzerinde korku yaratan, el titreten bir mekanizma olduğunu gösteriyor. Bu korku CİMER başvurularında yanıtın hızını ve içeriğini çoğu zaman belirliyor. CİMER’in belirleyici etkisi ayrıca, merkezdeki kullanıcıların gelen ihbarları işlem yapmaları için doğrudan savcılıklara ve emniyete aktarmalarında da açıkça görülüyor. Bir kamu kurumunda görüşme yaptığım CİMER kullanıcısı, CİMER sisteminin etkin kullanıcısının ve başvurulara en hızlı yanıt veren kurumun Emniyet olduğunu ısrarla vurguladı (*Mülakat*, kadın, kamu görevlisi, CİMER kullanıcısı, 18 Ağustos 2021).

CİMER’e on iki yaşından büyük kişiler CİMER Web sayfasından veya e-devlet üzerinden elektronik ya da Alo 150 hattından telefonla arayarak başvuru yapabilir. Elektronik başvurularda başvuran başvurunun konusunu “şikâyet, ihbar, istek, bilgi edinme, öneri, teşekkür” seçeneklerinin olduğu bir menüden seçer. Ancak, ihbar niteliğinde olduğu halde, şikâyet olarak kodlanmış başvurular, CİMER’deki kullanıcılar tarafından doğru kategoride

kodlanır. Başvurunun niteliğine göre, özellikle de ihbar başvurularında, kimlik bilgilerini herhangi bir aşamada gizlemek mümkün. Başvuran başvurusu sırasında kimliğini gizlemediyse bile, başvuru yapıldıktan sonra sürecin herhangi bir aşamasında, gerekli görüldüğü takdirde CİMER kullanıcıları tarafından da bu bilgiler gizlenebilir. Örneğin bir CİMER kullanıcısı görüşmemiz sırasında “*mesela komşusunu şikâyet etmiş. Görevliler şikâyet edilen kişiye gittiklerinde dosyada şikâyet edenin adını görebilir. O zaman cinayet bile çıkar. Böyle durumlarda ben kimlik bilgilerini gizliyorum*” diyerek başvuru sahibinin kimliğini sonradan da gizleyebildiklerini teyit etti (Mülakat, kadın, kamu görevlisi, CİMER kullanıcısı, 18 Ağustos 2021).

CİMER kullanıcıları yapılan başvuruları ilgili kurum ve birimlere göndermek ve süreci takip etmekle yükümlü. Adeta bir *panopticon* içinde *panopticon* gibi tasarlanmış bu platformda, merkez tüm başvurulara erişim sağlarken, valilikler sadece o kente ilişkin başvurulara, kurumlar sadece kendi kurumlarına yönelik başvurulara, birimler de sadece kendi birimlerine gönderilen başvurulara erişim sağlayabilmektedir. Merkez bu anlamda adeta bir *Big Brother*’dır.

Kullanıcılar sadece başvuru dosyalarını sevkle değil, aynı zamanda takibini yapmakla ve cevaplar geciktiğinde uyarmakla da yükümlü. Portal hangi dosyanın cevabının hangi birimde, hangi aşamada geciktiğini görmeye de olanak tanıyan bir sistem üzerine kurulu. Her kurumdaki kullanıcıların hesap vereceği merciin valilik olduğunu da belirtelim. Örneğin, bir belediyede görev yapan CİMER kullanıcısı CİMER dosyaları nedeniyle belediye başkanına değil, valiliğe karşı sorumludur ki, bu durum CİMER birimlerini içinde yer aldıkları kurumdan görece özerk kılıyor. Onları adeta, valiliğin kurum içindeki uzantısı, yapılanması haline getiriyor. Dolayısıyla, özellikle muhalif belediyelerde merkezi iktidarın muhalif yerelin kalbinde kamp kurması gibi bir durum söz konusu. Böylece CİMER, merkezi yönetimin yerel yönetimleri baskı altına alıp denetlemesinin başka bir biçimi olarak karşımıza çıkıyor.

Tıpkı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde 1930’lu yıllarda çok yaygınlaşan “bildirimler” gibi (Nérard, 2005), CİMER başvuruları da yürümeyen işlerin şikâyet edilmesinden, kişileri ihbara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsar. Bu şikâyet ve ihbarların genellikle dört muhatabı bulunur: muhbir/ihbarcı, ihbar edilen/mağdur, kovuşturan, yargılayan. CİMER başvurularında kovuşturmayı başlatan İletişim Başkanlığıdır, ancak bunu bir yetkiye dayanarak değil, diğer kurumları zorlayıcı gücüyle seferber ederek yapıyor. Mevcut

araştırmalar bu dört muhataptan ikisinin, yani muhbir ile mağdurun toplumsal profillerinin birbirine benzer olduğunu ortaya koyuyor (Brodeur 2005: 8; Hernandez 2018: 12). O halde, muhbir kim sorusu bize mağdurun toplumsal profiline dair de ipuçları verir.

Dilekçe/şikâyet/ihbar erill bir müessesedir. Çeşitli vesilelerle yayınlanan istatistiklere göre CMER'e başvuru yapanların büyük çoğunluğu erkek (%69) ve orta yaşın altındadır (27-35 yaş aralığında) (*Dilekçe Hakkı alıştayı* 2021). TBMM Dilekçe Komisyonuna yapılan başvurular açısından da benzer bir durumla karşılaşıyoruz. Dilekçe Komisyonu'na e-dilekçe sistemi üzerinden erkekler tarafından yapılan başvuru sayısı (31.833 başvuru ile toplam başvuru sayısının %73,9'u), kadınlar tarafından yapılan başvuru sayısının üç katıdır (10.995 başvuru, yani toplam başvurunun %25,5'i) (Barca, 2021: 50-51). Bu erillik Türkiye'ye özgü bir durum değil. Örneğin, Franco dönemi İspanya'sında da ihbar bir erkek işiydi (Hernandez, 2018). Kadınlar hem muhbirlilik yapma hem de hedef olma bakımından azınlıktalar. Bu korelasyonun kadınların kamusal yaşama katılımı -politika ve iş yaşamına katılım- ile yakından ilişkili olduğunu düşünebiliriz.

CMER başvurularında başvurucunun meslek bilgisi sorulmadığından, başvurucuların belli bir meslek grubunda yoğunlaşıp yoğunlaşmadığı bilgisine sahip değiliz. Buna karşılık başka ülkelere dair çalışmalar ihbarcının mesleğinden ziyade, ihbar edilenle ihbarcı arasındaki bağa dikkatimizi çekiyor. Hem ihbar edenler hem edilenler çok farklı meslek gruplarına mensuplar (Hernandez 2018: 11). Ancak muhbir ile ihbar edilen arasında bir yakınlık var (*proximit*). Ya komşular ya aynı apartmanda ya da mahallede yaşıyorlar ya aynı işyerinde çalışıyorlar ya da birlikte iş yapıyorlar ya da aynı mekanlara takılıyorlar (bar, restoran, gazete bayi, vs.). Bu yakınlık ihbarın temelinde yer alıyor. Muhbir genelde farklı ve çok çeşitli ilişkiler içinde olduklarını ihbar ediyor: ailevi, topluluk temelli, mesleki, mekânsal bağları olan insanları. Zaten tam da bu nedenle muhbirlere ile mağdurların toplumsal profili birbirine çok benziyor (Brodeur 2005: 8; Hernandez 2018: 12). Bu zellik, muhbirlere kendi sosyal çevrelerinin gayriresmî polisliğine soyunan kimseler olduğuna işaret eder. Diğer bir ifadeyle, her yurttaşın diğerinin polisi haline getirildiği (Combe 2005: 57), gözetim ve denetimin bizzat toplumun kendisi tarafından sağlandığı bir siyasal sistem yürürlüktedir.

Siyasal rejim ve ihbar

Şikâyet ve ihbar bir siyasal rejimin şekillenmesinde başat rol oynadığı gibi, rejimin niteliğinin belirlenmesinde de önemli bir göstergedir. Muhabirlik ve ihbarın siyasal rejimle ilişkisini üç eksenden hareketle tartışmak mümkün. Bunlardan ilki ihbarın, toplumun en küçük birimlerine kadar gözetlenmesini ve denetlenmesini mümkün kılması. İkincisi, muhalefetin ve muhaliflerin üzerinde Demokles'in kılıcı işlevi görmesi. Ve nihayet üçüncüsü de, iktidarın pekiştirilmesi için izlenen stratejilerin bir parçası olması.

İhbar, iktidarın toplum dolayımından geçen denetleme ve gözetleme araçlarından biridir. Bilim dünyasında gözetleme çalışmalarının ayrı bir disiplin olarak gelişmesini sağlayan isimlerden biri olan Gary T. Marx (1988) kolektif eylemlerin denetlenmesinde muhabirin önemine dikkatimizi çekerken, Wesley G. Skogan (2006) ise mahallelerin ve dolayısıyla kentin gözetlenmesinde toplum destekli polislik ve mahalle sakinleri ilişkisini inceler. Bu çalışmalar, polis toplum işbirliği adı altında, toplum kaynaklı bilginin iktidarların toplumu denetlenmesinde ne kadar vazgeçilmez olduğunu bir kez daha gözler önüne serer. Bu ve başka çalışmaların da işaret ettiği gibi, ihbar sadece bireyin “denetleme arzusu” ile açıklanabilecek bir kurum değildir; iktidarların ve devletin güvenlik güçlerinin teşvik ettiği bir toplumsal denetim aracıdır. Hemen her dönem ve az çok her sistemde görülen ihbar ve muhabirlik, bazı dönem ve sistemlerde daha fazla teşvik edilir ve kurumsallaşır. Toplum daha fazla gözetleyip denetlemek, her köşesini kontrol altında tutmak, belli bir siyasal düşünceyi, yaşam biçimini dayatmak isteyen iktidarlar, ihbarın yaygınlaşmasını sağlayacak teşvik politikaları izler. Böylece iktidarın gözü her daireye, dolayısıyla her aileye, her apartmana, her mahalleye, her iş yerine girer. Baskıcı, otoriter ve totaliter sistemlerde iktidar muhabirler sayesinde her yere nüfuz eder. İktidarın artık her yerde gözü ve kulağı vardır. Falanca adreste “[...] isimli şahıs hekim olmadığı halde dişçilik yapıp halk sağlığı ile oynamaktadır” (Temmuz 2021) diyerek CİMER’e ihbarda bulunan ya da “filanca adreste [...] şahsı ruhsatsız tatlı üretimi yapıyor, şikâyet ettik ama mühürlenmesine rağmen mührü kırıp hala kanunsuz kaçak iş yapmaktadır” (Haziran 2021) ihbarını yapan vatandaş, bu vesileyle devletin ve güvenlik güçlerinin göremediğini ve duyamadığını, gösteriyor ve duyuruyor. Muhabir çoğu kez de iktidarın işyerindeki gözü oluyor.

“E-Devlet üzerinden zat-ı alinize muhatap 22.12.2016 tarihli Devlet Demiryolları’ndaki FETÖ yapılanması hakkında dilekçe yazdım. Bu dilekçe üzerine TCDD Teftiş Kurulu Başkanı Nağman Yavuz beni odasına çağırdı. 167 FETÖ’cünün ihraç edildiğini ve ayrıca

260 FETÖ'cünün ihraç edileceğini ve listenin yayınlanmak üzere Ulaştırma Bakanlığına iletildiğini belirtmiştir. Fakat listeye baktığımda demir yollarındaki üst düzey yönetim kademesindeki FETÖ'cülerin korunarak sizlere bilgi verilmediğini zat-ı alinizin başlattığı milli seferberlik emrine uymadıklarını gördüm. Bunun üzerine bu mektubu yazmak zorunda kaldım ve muhtar olan babam İsmet Ülkü vasıtasıyla iletiyorum. Sizin FETÖ ve diğer terör örgütlerine karşı başlattığınız milli seferberliğe hayatım pahasına inandığımdan dolayı her zaman sizin yanınızdayım.¹¹

Muhbirin izlediği yol ihbar mekanizmalarının çeşitliliğini de resmediyor: Cumhurbaşkanına mektup gönderme, BİMER, CİMER, TBMM Dilekçe Komisyonu, savcılık, emniyet, kurumların teftiş kurulları, vs. Bu mektup aynı zamanda rejime ve lidere bir sadakat ve bağlılık yemini niteliğinde: “başlattığınız milli seferberliğe hayatım pahasına inandığımdan dolayı her zaman sizin yanınızdayım”. Bu sözleriyle muhbir iktidar politikalarının bir parçası ve yürütücüsü olduğunu teyit ediyor. Terörle mücadele, muhtarlar üzerinden rejimin konsolidasyonu gibi hükümet politikaları muhbirin satılarında yansımaları buluyor.

Türkiye’de 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra, tıpkı bu ihbar gibi binlerce başka ihbar başvurusu sayesinde muhbirler iktidarın bu politikalarını meşrulaştırdı ve pekiştirdi. İş ortağını, hocasını, komşusunu FETÖcü, PKKli diye ihbar eden kişiler bir yandan iktidarın işyerlerindeki, okullardaki, mahallelerdeki, vs. gözü ve kulağı olma işlevini yerine getirdi, diğer yandan da korku toplumunun inşasına bizzat katılmış oldu. Zira, başka birçok faktörün yanında, ihbar edilme korkusu bireyleri ve toplumsal muhalefeti hareketsizleştirdi.

İhbar, kurumsal muhalefetin ve muhaliflerin üzerinde de Demokles’in kılıcı işlevi görmektedir. Hem ihbar arşivleri hem de yaptığım mülakatlar, sadece OHAL döneminde değil, olağanüstü halin resmen sona ermesinden sonra da ihbarın muhalefeti bastırmanın bir aracı olarak etkisini sürdürdüğünü gösteriyor. Bu ihbarlar, yasadışı örgüt üyeliği ithamları niteliğinde olabildiği gibi, pandemi yasakları gerekçe gösterilerek de yapılabiliyor. Örneğin, bir vatandaş, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer’i maske takmadığı gerekçesiyle CİMER’e ihbar etmiş ve yaptırım uygulanmasını talep etmiş. İhbar metninde, Belediye başkanının maske takmadan dolaşmasını suç, herkese para cezası kesilirken ona kesilmemesini de ayrımcılık olarak nitelemiş. “Belediye başkanına ve yanındaki kişilere virüs bulaşmıyor mu?” diye de

¹¹ “Bir ‘muhbirin’ hazin öyküsü: İhbar ettiği 62 kişi ihraç edildi, kendisi de ‘iftira’ dan atıldı”, *Diken*, 27.07.2017, <https://www.diken.com.tr/bir-muhbirin-hazin-oykusu-ihbar-ettigi-62-kisi-ihrac-edildi-kendisi-de-iftiradan-atildi/>, 07.06.2021.

soruyor (15.09.2020). Bir diğeri ihbarcı da belediye başkanını, İçişleri Bakanlığı'nın ilgili yazısına rağmen 30 Ağustos Zafer Bayramı'nı kutladığı ve bununla ilgili sosyal medyada paylaşımında bulunduğu gerekçesi ile ihbar etmiş (30.08.2020). Muhibir şayet aşırı sorumlu bir yurttaş ya da bol boş vakti olan ve canı çok sıkılan biri değilse, o zaman bu ihbarlar siyaseten itibarsızlaştırma kaygısı ile açıklanabilir.

Belediye yönetimlerine ve görevlilerine yönelik CİMER başvuruları sadece siyasi karşıtlık nedeniyle ve siyaseten itibarsızlaştırmak için değil, iş yaptırmak, aksayan işleri sonuçlandırmak için de yapılıyor.¹² Hatta CİMER şikâyetleri tam da bu konuda Demokles'in kılıcı işlevini görüyor. Zira, ihbar ya da şikâyet yapılmasa bile, CİMER'e şikâyet ederim tehdidi iş yaptırmamanın olağan yolu haline gelmiş durumda. Üstelik de bu tehdidi savurmak için siyaseten karşıt kampta olmak gerekmiyor. Evinin önünde yapılan kazı çalışmalarını bir türlü sonlandırmayan ilçe belediyesine "sizi CİMER'e şikâyet edeceğim" tehdidini savuran Serkan'ın o ilçe belediye başkanına seçimlerde oy vermiş olmasının bu tehdidi savurmasına engel teşkil etmemesinde olduğu gibi (Mülakat, erkek, kamu çalışanı, 24 Temmuz 2021). Avukatlık ücretini alamayan belediye ile itilafli bir avukatın ödeme işleminin gerçekleştirilmesinin tek yolunu CİMER şikâyetinde görmesi de, bu platforma gönderilen şikâyet ve ihbarların bir bölümünün sonuç elde etme ve iş yaptırmaya gibi gerekçelerle yapıldığını gösterir. Böyle bir amaçla yapılıyor olsa dahi, son kertede, CİMER şikâyet ve ihbarları iktidarın toplumun farklı bileşenleri üzerinde etki etmesini, bölünmeler üzerinden yönetmesini sağlar.

"İş yapmaya zorlama platformu olarak CİMER"e dair aşağıdaki örnek de bir görevi ihmal ihbarı olması ve ihbarın dili açısından çarpıcı:

"[...] kenti [...] mahallesi [...] sokakta [...]’ye ait ev yıkılmak üzere kaç defa şikâyet etmemize rahmen¹³ yetkili kişiler sokağa gelip kapıdan bakıp tekrar gidiyorlar sizden ricam çocuklarımız sokakta oynuyor dış duvarı yıkılmak üzere evin içi daha berbat durumda içinde Kiracı da oturuyor illah biri mi ölecek içinde ondan sonra mı müdahale edeceksiniz o evin derhal yıkılması lazım çok büyük tehlike arz ediyor dış kapı çok büyük yatmış duvar tutuyor oda nereye kadar çocuklar dışarıda rahat rahat uyuyamıyor sizden ricam gelen yetkilileri uyarın görev lerini ciddiye alsınlar güzel bir gelecek için çocuklarımız yaşasın" (Temmuz 2021).

¹² Elde ettiğim veriler, belediyeler söz konusu olduğunda en fazla CİMER başvurusunun su konusunda yapıldığını gösteriyor: su kesintileri, su faturaları, su hizmeti getirilmesi talebi, kaçak su, vs.

¹³ Tıpkı alıntıdır, yazım yanlışları ve noktalama işareti eksiklikleri ihbar sahibine aittir.

Belediyelerle ilgili CİMER şikayetleri böyle bir boyut kazanırken, üniversiteler başta olmak üzere bazı kurumlarda ise ihbar kişisel hırsların, rekabetin ve çıkar çatışmasının etik dışı diskalifiye etme yöntemleri haline gelmiş durumda. Kendisinin hakkı olduğunu düşündüğü bir kadroya bir başkasının alınması üzerine, o kişiyi “PKK propagandası yapıyor” diyerek CİMER’e ihbar eden bir öğretim görevlisi, diğer yirmi iki kişiyi de FETÖcü oldukları gerekçesiyle aynı mecraya ihbar etmiş. Bu kişilerden büyük bir bölümü ile de çıkar çatışması var. Vermek istediği dersi veren öğretim üyesini Fetöcü diye ihbar etmesinde olduğu gibi. Bu örnek bize, CİMER’e yapılan ihbarların nasıl kötüye kullanılabileceğini gösteriyor. Benzer bir biçimde, bir ihale konusunda anlaşmazlığa düştüğü iş ortağını Fetöcü olduğu gerekçesiyle CİMER’e ihbar eden iş insanı başka bir örnek olarak verilebilir (Mülakat, erkek, mağdur yakını, kamu çalışanı, 4 Eylül 2021). Bu örneklerde, iktidarın çatışma ve kutuplaştırma dilinin ve yarattığı toplumsal ortamın bireysel çıkarlar elde etmek için nasıl kullanıldığı açıkça görülüyor.

Muhbirlik ve ihbar, iktidarın konsolide edilmesine yönelik stratejilerinin de bir parçası. Konsolidasyon ihtiyacı hasıl olduğunda ihbar kurumsallaşır ve yayılır (Hernandez 2018: 11). Bu ihtiyaç kimi zaman da yeni bir rejimin inşası sırasında ortaya çıkar. Türkiye açısından ikisinin birlikte gerçekleştiğini söyleyebiliriz, zira en azından 2010 yılından itibaren R.T. Erdoğan bir yandan iktidarını pekiştirmek, diğer yandan da yeni bir sistem inşa etmek istiyordu. O nedenle, Türkiye’de rejim açısından “ihtiyaç” öncelikle 2013 yılında Gezi Eylemleri ve 17-25 Aralık operasyonları (*çatışma ortamı*) vesilesiyle doğdu. Daha sonra da 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ile birlikte bu yöndeki “ihtiyaç” arttı (*çatışma ve konsolidasyon*). Bu dönemde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi de ihbar açısından bir başka dönüm noktası oldu. Böyle bir ortamda Cumhurbaşkanı “muhbirlik” çağrılarını bizzat yaptı.¹⁴ Faşizmin yanında, darbe dönemleri gibi baskının ve devlet şiddetinin arttığı dönemler, ihbarın bizzat devlet tarafından teşvik edildiği, toplumun geneline yayılmaya çalışıldığı ve ödüllendirildiği dönemler olarak karşımıza çıkıyor. Nitekim, 2016 yılında, Maliye Bakanlığı’nın verilerine göre, muhbirlere toplam iki milyon dört yüz on üç bin lira ödendi ve bu rakam bir önceki yıl ödenen miktarın hemen hemen iki katıydı. Darbe girişiminden sonra bu ödeme miktarları ani bir artış kaydetti.¹⁵

¹⁴ Bkz. R.T. Erdoğan’ın 14 Aralık 2016’da muhtarlarla yaptığı toplantı. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1336300-cumhurbaskani-erdogan-teror-orgutlerine-karsi-milli-seferberlik-ilan-ediyorum>

¹⁵ “İhbar hattı: ‘Muhbir yurttaş’a bu yıl 2 milyon 413 bin lira dağıtıldı”, *Diken*, 22.12.2016, <https://www.diken.com.tr/ihbar-hatti-muhbir-yurttasa-bu-yil-2-milyon-413-bin-lira-dagitildi/>, 07.06.2021.

Hem toplumsal kutuplaşmanın bir ürünü hem de kutuplaşmayı besleyen bir faktör olarak *Cumhurbaşkanına hakaret ihbarları* da konsolidasyon döneminde artış gösterdi. Sosyal medyadaki paylaşımları nedeniyle CİMER'e ihbar edilenlerin yanında, belediye otobüslerinde yapılan sohbetlerden ya da telefondaki yazışmalardan¹⁶, okuldaki derslerden ve hane içindeki konuşmalardan hareketle yapılan ihbarlar da var. Böyle bir ortamda, eşini, kızını, babasını¹⁷ Cumhurbaşkanına hakaret ettiği gerekçesiyle ihbar eden muhbirler mevcut. Aşağıdaki satırlar ise sanal muhbirliğe bir örnek niteliğinde.

“[...] adındaki bu sahis¹⁸ Türkiye cumhuriyetin cumhurbaşkanı sayın recep tayip erdoğanı Instagram Twitter gibi sosyal medyalardan ağıza alınmayacak sözler söylüyor daha öncelersedede birkaç kez denk geldim ama ss veya kanıt alıp şikayet etmemiştim ama bu sefer sınırları aştı lütfen gereği yapılsın ve bu arkadaş gerekli cezayı alsın [...]’de ikamet ediyor ve [...] üniversitesinde okuyor elimde sadece bu bilgiler var sizler daha detaylı inceleyip görebilirsin umarım gerekli cezayı alır teşekkürler”¹⁹ (Mart 2019).

Bu tür ihbarlar, kutuplaşma üzerinden yönetilen bir ülkede kutuplaşmanın konsolidasyonunu sağlar. Ayrıca, toplumsal denetimin yaygınlaşmasını ve derinleşmesini mümkün kılar. Böylece iktidar her yerdedir. Bu açıdan bakıldığında muhbirler, devletin uzanamadığı yerdeki elidir. Baskıcı otoriter sistemin konsolidasyonunda muhbir, devletin gayriresmî güvenlik gücüdür.

Sonuç

Bu araştırmaya başlarken, muhbirlik ve ihbarla siyasal rejim arasında çok sıkı bir bağ olduğu ve Türkiye’de olağanüstü hal rejiminin yürürlükte olduğu 2016-2018 yılları arasında ihbar sayılarında önemli bir artış yaşandığı varsayımlarından yola çıkmıştım. BİMER ve CİMER’e yapılan başvurulara ait rakamlar hipotezimi doğruladı. Her ne kadar 2006’dan günümüze

¹⁶ Toplu taşımada yapılan konuşmalar ya da telefonda yapılan yazışmalar, Cumhurbaşkanına hakaret ihbarları kadar, “devletin bekası” için yapılan ihbarlara da konu oluşturuyor. Her iki örneğe de şu haberde rastlamak mümkün: “Otobüsteki yazışmanın ihbar edilmesi tutuklamayla sonuçlandı”, *Sputniknews*, 19.02.2018, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201802191032318969-otobus-yazisma-ihbar-tutuklama/>, 07.06.2021.

¹⁷ Örneğin 2019 yılında Ankara’da, baba kızını, kız babasını ihbar etti. <https://te1.com.tr/cumhurbaşkanına-hakarete-gelinen-son-nokta-baba-kizini-ihbar-etti-36447/>

¹⁸ Tıpkı alıntıdır, yazım yanlışları muhbire aittir.

¹⁹ Dava dosyasından alıntıdır.

başvuru sayılarında her yıl bir önceki yıla göre artış olduysa da 2016 yılından itibaren artış kayda değer boyutta seyrediyor. Bununla birlikte, bir kurumun arşivinden aldığımız CİMER ihbar istatistikleri, ihbarın da tıpkı başvuruların geneli gibi yıllar itibariyle artış gösterdiğini, ancak 2016-2018 yılında kayda değer bir farklılık göstermediğini ortaya koyuyor. Buna göre, CİMER'den ilgili kuruma gelen ihbar sayıları 2016 yılında 75 iken, 2017 yılında 314'e çıkıyor. 2018 yılında ise 278'e düşüyor. 2019'da 414, 2020'de 420 ve 2021 yılında da ağustos sonu itibariyle 520 ihbar kayıtlara geçiyor. Bu sayılar bize ihbarların asıl olağanüstü hal yürürlükten kalktıktan sonra artış gösterdiğini söylüyor. Elbette bu seyir kurumdan kuruma değişiklik gösterebilir. Bu sonuca temkinli yaklaşmamızı gerektiren bir diğer husus da CİMER'e yapılan başvuru ile başvurunun kuruma zimmetlendiği tarihin çok farklı olabilmesi. Bu durumda, kurumun sisteminde 2019 olarak görülen bir ihbar pekâlâ 2017 ya da 2018 yılında, yani OHAL döneminde yapılmış olabilir.

OHAL dönemine ilişkin bu varsayımın doğrulanmasının yanında araştırma, ihbar ile siyasal rejim arasında çok yakın ilişki olduğunu teyit etmektedir. Her ne kadar son yıllarda hükümetler ihbarı kurumsallaştırmaya yönelik adımlar attıysa ve buna bağlı olarak ihbarların sayısı artmışsa da ihbar neoliberal güvenlik politikaları ve polislik işinin halkı kamu düzeninin sağlanmasına ortak etme politikalarının ötesinde yeri olan bir baskı ve sindirme politikasıdır. "Düşmanın maskesini indirme" repertuarının bir başka biçimidir. Ayrıca, ihbarlar hükümetlere toplumun içinden bilgi akışı sağlar. İhbar, ihbarın tarafları dışındakiler üzerinde korku inşa etmenin de bir aracıdır. Dolayısıyla ihbarın caydırıcı bir etkisi de vardır. İhbar aynı zamanda iktidarlara ülkeyi kutuplaşma üzerinden yönetme olanağı tanır. Bu anlamda da bir yönetme biçimidir. Biz ve onlar ayrımını pekiştirir. Bireyler arasında güvensizlik ve kuşku inşa ederek örgütlü bir kolektif eylemi zorlaştırır. Böylece de rejimi her türlü sorgulama ve itirazdan korur.

Devletin her şeyi kontrol altına alma eğiliminin (Foucault 1975) bir sonucu olarak, otoriter sistemin inşası ve konsolidasyonu sürecinde CİMER de muhbirliğin denetim altına alınıp devletleştirilmesi ve bürokratikleştirilmesi arzusunun somutlaşmış hali olarak karşımıza çıkar. CİMER, ihbar için yukarıda söylediklerimle paralel bir biçimde, mevcut haliyle üçlü bir işleve sahiptir: Bir yandan toplumun en küçük, en mahrem alanlarına kadar denetlenebilmesine olanak sağlamaktadır. Diğer yandan ise, inşa ettiği korku rejimi nedeniyle bireylerin öz-denetim uygulamalarına neden olmaktadır. Örneğin, Ayşen Uysal'ın BİMER/CİMER şikâyeti üzerine aldığı disiplin cezası, bölümdeki diğer öğretim üyelerinin ders içeriklerini ve derste

anlattıklarını gözden geçirmelerine neden olur. CİMER'in ve dolayısıyla da şikâyet ve ihbarın uygulamada ortaya çıkan bir diğer işlevi de kurumları iş yapmaya, harekete geçirmeye zorlamada yurttaşların elindeki önemli bir araç haline gelmiş olması. "CİMER'e şikâyet ederim" tehdidinin kendisi ve yaratmış olduğu korku bile, kurumları görevlerini yerine getirmeye ve harekete geçirmeye yetmektedir. CİMER Türkiye'de yaratılan korku rejiminin önemli kurumlarından biridir. Korku salarken aynı zamanda vatandaşa muhatap alındığını hissettirmektedir. Demokratik toplumlarda vatandaş haklarıyla vatandaşken, otoriter sistemlerde birey iktidara bilgi akışı sağladığı oranda vatandaş olduğu duygusuna sahip olabilmektedir.

Son olarak, BİMER ve CİMER'in teknolojinin gözetleme ve denetlemeye kazandırdığı boyutu en açık biçimde gösteren platformlar olduğunun da altını çizelim. Bu elektronik platformlarda tüm dosyalar sanal ortamda tek bir yerde depolanır. Bu, *Big Brother*'ın her şeyi görmesini, toplumu gözetlemesini, denetlemesini ve baskı altında tutmasını mümkün kılan bir depodur. Bu depoya muhbir bir tıkla bilgi aktarır.

Kaynakça

Barca, A. (2021) « Dilekçe hakkı sistem, süreç ve aktörlerinin etkinliğini artırmaya yönelik değerlendirme ve öneriler », *Yasama Kalitesinin Arturulmasında Dilekçe Hakkı Çalıştayı*, 12 Şubat 2020 Dilekçe Komisyonu, TBMM Basımevi, Ankara.

Barnes, S.H. ve Kaase, M. (1979) *Political action : mass participation in five Western democracies*, Sage Publications, California.

Berksoy, B. (2021) « İhbar mekanizmaları, neoliberal yönetim rasyonalitesi ve faşistleşme potansiyelinin açığa çıkışı : 2010'larda Türkiye vakası », *Toplum ve Bilim*, 155 : 212-239.

Boltanski, L. (2011 (1990)), *L'Amour et la justice comme compétence*, Gallimard, coll. Folio/Essais, Paris.

Bourdieu, P. (2004) *Esquisse pour une auto-analyse*, Raison d'agir, Paris.

Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2003) *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. N. Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul.

Brodeur, J.-P. ve Jobard, F. (2005) *Citoyens et Délateurs. La délation peut-elle être civique ? Autrement*, coll. Mutations, Paris.

- Brodeur, J.-P. (2005) « Introduction. La délation organisée », J.-P. Brodeur ve F. Jobard (der.), *Citoyens et Délateurs. La délation peut-elle être civique ?* Autrement, coll. Mutations, s. 4-23.
- Bruttman, T. (2013) « La délation, un instrument au service de l'« aryanisation » ? », *Archives Juives*, 46/1, s. 35-44.
- Codaccioni, V. (2021) *La société de vigilance. Auto-surveillance, délation et haines sécuritaires*, Textuel, Paris.
- Combe, S. (2005) « La Stasi », Jean-Paul Brodeur ve Fabien Jobard (der.), *Citoyens et Délateurs. La délation peut-elle être civique?* Autrement, coll. Mutations, s. 52-66.
- Combe, S. (1999) *Une société sous surveillance. Les intellectuels et la Stasi*, Albin Michel, Paris.
- Della Porta, D. (2020) *How social movements can save democracy : democratic innovations from below*, Polity, Cambridge.
- Della Porta, D. ve Diani, M. (2020), *Toplumsal Hareketler*, çev. Pelin Çakır ve Ceren Gülbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Doğanay, Ü. (2003), *Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek*, İmge Yayınları, Ankara.
- Doganis, C. (2007) *Aux origines de la corruption. Démocratie et délation en Grèce ancienne*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Favarel-Garrigues, G. ve Gayer, L. (2021), *Fiers de punir. Le monde des justiciers hors-la-loi*, Seuil, Paris.
- Fillieule, O. (1997), *Stratégie de la rue*, Presses de SciencesPo, Paris.
- Font, J., Della Porta, D. ve Sintomer, Y. (2014) *Participatory democracy in Southern Europe : causes, characteristics and consequences*, Rowman & Littlefield International, Lanham, Maryland.
- Foucault, M. (1975) *Surveiller et Punir. Naissance de la prison*, Gallimard, Paris [Türkçesi : *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 8. baskı, 2019].
- Fonio, C. (2011) « Surveillance under Mussolini's regime », *Surveillance & Society*, 9(1/2) : 80-92.
- Franzinelli, M. (2001) *Delatori. Spie e confidenti anonimi : l'arma segreta del regime fascista*, Mondadori, Milan.
- Gellately, R. (2003) *Avec Hitler : les Allemands et leur Führer*, trad. de l'anglais par Pierre-Emmanuel Dauzat, Flammarion, Paris.
- Grabowski, J. (2013) « La dénonciation des juifs en Pologne pendant la deuxième guerre mondiale », *Archives Juives*, 46/1, s. 77-90.

Halimi, A. (1983) *La délation sous l'occupation*, A. Moreau, Paris.

Hernandez, S. R. (2018) « De la banalité du mal : délation et franquisme », *Amnis* (En línea), 2018, Publicado el 10 marzo 2018, consultado el 14 junio 2021. URL : <http://journals.openedition.org/amnis/3354>; DOI : <https://doi.org/10.4000/amnis.3354>

Joly, L. (2014) *La délation dans la France des années noires*, Perrin, Paris.

Kırlı, C. (2008) *Sultan ve Kamuoyu. Osmanlı Modernleşme Sürecinde « Havadis Jurnalleri » (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Lemny, S. (2012) “Essais de définition. Délation, dénonciation, délateur, dénonciateur dans les dictionnaires français jusqu’à la Révolution”, *Annales historiques de la Révolution française*, Avril-Juin, 368 : 3-31.

Lévy, N. (2012) *Ordre et désordres dans l’Istanbul ottoman (1879-1909)*, Karthala, coll. Meydan, Paris.

Marx, G. T. (1988) *Undercover : Police surveillance in America*, University of California Press, London.

Nérard, F.-X. (1999) « Entre plainte et délation : Les « signaux » en U.R.S.S. (1928-1939), *Revue d’études comparatives Est-Ouest*, vol. 30/1, s. 5-30.

Rivière, Y. (2005) « Rome impériale : les délateurs, le prince, le tribunal » içinde *Citoyens et délateurs. La délation peut être civique ?* der. J.-P. Brodeur ve F. Jobard, Autrement, coll. Mutations, Paris, s. 25-37.

Skogan, W.G. (2006) *Police and community in Chicago: a tale of three cities*, Oxford University Press, Oxford.

TBMM, *Yasama Kalitesinin Artırılmasında Dilekçe Hakkı Çalıştayı*, 12 Şubat 2020 Dilekçe Komisyonu, 1. Baskı Mart 2021, TBMM Basımevi, Ankara.

Uysal, A. (2022) « De la contestation à la légitimation. La rue comme espace politique », içinde *La domination politique en Turquie. Une analyse relationnelle du régime politique turc*, Işıl Erdiñç & Benjamin Gourisse (der.), Paris, Karthala, Collection Meydan, Paris.

Uysal, A. (2018) «Toplumsal Hareketler Sosyolojisi», Hüseyin Etil ve Metin Demir (der.), *Türkiye’de Çağdaş Sosyoloji Konuşmaları* içinde, Küre Yayınları, İstanbul, s.197-226.

Uysal, A. (2017) *Sokakta Siyaset. Türkiye’de protesto eylemleri, protestocular ve polis*, İletişim, Mart 2017, İstanbul.

Wagner, A.-C. (2018) « Champ », Paugam Serge (der.), *Les 100 mots de la sociologie* içinde, Presses universitaires de France, coll. « Que Sais-Je ? », 2. Basım, Paris.